

УДК 159.922.8 +[159.922.27-053.6]

doi: 10.15330/ps.10.1.63-73

Анжеліка ШамнеНаціональний університет біоресурсів і природокористування України
shamne@ukr.net**КОНСТРУКТ «ЗОВНІШНЄ Я» ЯК КОМПОНЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ ТА ДИСПОЗИЦІЙНА ОСНОВА СОЦІАБЕЛЬНОЇ
ПОВЕДІНКИ: СПРОБА ТЕОРЕТИЧНОЇ ВАЛІДИЗАЦІЇ**

Стаття містить спробу теоретичної валідизації емпіричного конструкту «зовнішнє Я», отриманого в результаті факторизації даних діагностики респондентів підліткового та юнацького віку ($n=1457$). Виокремлено декілька імпліцитних та експліцитних ліній аналізу цього конструкту: диспозиційну, соціально-поведінкову та вікової генези. Проаналізовано експліцитні уявлення про соціабельність як характеристику темпераменту та особистісну рису. Показано, що імпліцитно конструкт «зовнішнє Я» існує у психології в різних іпостасях: як підструктура Я та прояв соціальної самосвідомості, як феномен ідентифікації та прояв потреби «бути як інші», як ціннісно-мотиваційна складова прагнення до любові, мотивації афіліації, страху осуду та бажання заслужити любов та схвалення оточення, як складова нормативної, конформної поведінки, як мотиваційний регулятор діяльності та життєдіяльності особистості. «Зовнішнє Я», з одного боку, є індивідуально-психологічною диспозицією, симптомокомплексом рис особистості, яку можна інтерпретувати як диспозиційну основу соціабельної поведінки. З іншого боку, конструкт «зовнішнє Я» має поведінкову складову – власне соціабельну поведінку. Її визначено як здатність особистості узгоджувати та коректувати соціальну активність згідно з очікуваннями оточення, групи, соціальними нормами та вимогами. Як індивідуально-психологічна диспозиція «зовнішнє Я» є кластером взаємопов'язаних характеристик особистості (когнітивних, регулятивних, поведінкових), які відіграють важливу роль у процесі соціально-психологічної адаптації. Поведінкова складова «зовнішнього Я» (соціабельна поведінка) є опосередкованим показником соціоцентричних тенденцій розвитку (на противагу егоцентричним як орієнтації на власні цінності та сенси). Розглянуто особливості «зовнішнього Я» як позитивної та негативної конотації особистості, його потенціал та ризики у розвитку особистості в період дорослішання. Визначено, що конструкт «зовнішнє Я» не є артефактом і може бути інтерпретований як вікова та соціально-психологічна характеристика прояву соціального в особистості у період підліткового та юнацького віку.

Ключові слова: теоретична валідизація, соціабельність, соціабельна поведінка, конформність, нормативна поведінка, мотивація афіліації, соціальна самосвідомість, підлітковий вік.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Психосоціальний розвиток особистості є одночасно присвоєнням соціального досвіду, соціальних норм і цінностей (соціалізація) та водночас – індивідуальним розкриттям людиною свого Я за внутрішніми законами розвитку (індивідуалізація). З метою виявлення оптимального балансу цих процесів нами була розроблена теоретична модель психосоціального розвитку в підлітковому та юнацькому віці та опитувальник «Psychosocial Development of Adolescents» («PDA»), створений дедуктивно-емпіричним шляхом за допомогою факторного аналізу. Психометрична перевірка (вибірка – 1457 учасників) підтвердила його задовільну тест-ретестову надійність, теоретичну, змістовну (концептуальну), емпіричну (метод контрастних груп), конвергентну та дискримінантну валідність ($p<0,05$, $p<0,01$) [32].

Одним із найбільш цікавих результатів факторизації було виділення шкали, яку ми на тому етапі дослідження назвали «Соціабельність». У цю шкалу увійшли питання наступного змісту (в дужках знак, з яким твердження шкали увійшли до неї):

1. Я часто приймаю рішення з урахуванням того, що про це подумают інші (+).
2. Для мене не дуже важливо, чи схвалюють інші люди мою поведінку (–).
3. Мені байдуже, що подумают про мене інші (–).
4. Для мене важливо, щоб навколишні люди цінували мої здібності, знання і досвід (+).
5. Я не дуже переживаю, коли у мене з кимось псуються стосунки (–).
6. Для мене важливо, щоб інші люди схвалювали те, що я роблю (+).
7. Для мене не дуже важливо, чи поділяють інші люди мою точку зору (–).

8. Я більш старанно працюю над завданням, якщо успіх принесе мені визнання та схвалення інших людей (+).

9. Зазвичай я не замислююся над тим, чи відповідає моя поведінка тому, що від мене очікують навколишні (-).

Всі твердження шкали щільно пов'язані (0,05; 0,01). Вочевидь, це характеристики, які складають певний симптомокомплекс. З одного боку, він відповідає віковим закономірностям розвитку сучасних підлітків та юнаків (підвищений конформізм, орієнтація на референтну групу, інтимно-особистісне спілкування з однолітками як провідна діяльність тощо). З іншого боку, зміст цієї шкали як особистісний конструкт значною мірою є гіпотетичною побудовою, яка ще не досягла статусу очевидності у психології. Отже, його подальше дослідження є актуальним.

Попередній аналіз джерел, емпіричних показників та феноменології цього конструкту [32] зумовив появу поряд із назвою «соціабельність» ще одну *робочу назву* «Зовнішнє Я». Поява цього умовного терміну була зумовлена передусім змістом питань шкали, які групуються навколо двох аспектів: 1) потреби у схваленні, позитивному оцінюванні, прийнятті, визнанні, прагненні до афіліації (№ 2, 4, 5, 6, 8); 2) стурбованості соціальною оцінкою щодо відповідності нормативним вимогам, думкам та очікуванням навколишніх, залежність від них, конформність, соціальна тривога (№ 1, 3, 7, 9). Як бачимо, всі твердження об'єднує ідея «зовнішнього» фокусу уваги людини, яка зосереджена не на власній самості, а ставленні інших до людини як соціального об'єкта.

Метою статті є обґрунтування конструкту «зовнішнє Я» в контексті теоретичної валідації шкали опитувальника «PDA», а також теоретична валідація емпіричних показників зовнішнього Я як типу поведінки та характеристики особистості в підлітковому та юнацькому віці. У відповідності з метою необхідно було розв'язати такі **завдання**:

1) проаналізувати зміст поняття «зовнішнє Я» в контексті близьких до нього конструктів (соціабельність та ін.);

2) розглянути імпліцитні уявлення про «зовнішнє Я» як компонент самосвідомості та симптомокомплекс рис особистості;

3) визначити поведінкові та функціональні прояви соціабельної поведінки та зовнішнього Я як регулятора цієї поведінки в підлітковому та юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що в більшості випадків мова йтиме про аналіз імпліцитних уявлень про «зовнішнє Я» як психологічний *конструкт гіпотетичного характеру*, що підлягає теоретичній валідації. Під «теоретичною валідністю» ми розуміємо ступінь відповідності теоретичного конструкту досліджуваному феномену, а також ступінь відповідності теорії, розробленої в процесі дослідження, емпіричним даним (Д. Максвел) [8, с. 54].

«Зовнішнє Я» як аспект соціабельності особистості

Експліцитні уявлення про конструкт «зовнішнє Я» можна сформулювати в контексті аналізу близького за змістом поняття «соціабельність».

В *соціальній психології* соціабельність розглядається як особистісна риса та комунікативна характеристика людини. В 30-х рр. ХХ ст. відчуттям «соціабельності» Е. Мейо назвав потребу людей у належності до групи [5]. Г. Мюррей назвав цю потребу терміном «афіліація» і трактував її як прагнення людини до соціального схвалення, до взаємодії з іншими людьми тощо [31]. У *психології управління* соціабельність розуміють як «власність особистості, яка характеризує міру її включеності в соціальне мікросередовище і яка ґрунтується на поєднанні здатності і потреби до встановлення міжособистісних контактів» [11].

Соціабельність кореспондує також з поняттям «соціального інтересу» («соціального почуття», «почуття спільності» або «почуття солідарності»), яке є основним в *індивідуальній психології* А. Адлера. Передумови соціального інтересу є вродженими, оскільки людина є соціальним створінням за своєю природою. Тому через відсутність у людини соціального інтересу А. Адлер прагнув пояснити виникнення неврозів (невротикам прита-

манні егоцентризм, відсутність співпраці) [1]. У позитивній психології соціабельність як соціальна причетність, здатність до встановлення взаємин з близькими є однією з умов суб'єктивного благополуччя та джерелом відчуття щастя [46].

У віковій психології соціабельність як феномен вивчають у контексті аналізу девіацій та психопатологій підліткового віку. Соціабельність інтерпретують як чинник нормальних стосунків підлітків з ровесниками та їх інтересу до широкого світу однолітків [3], як функціональну основу соціальної активності та здатності підлітка до саморегуляції поведінки, яка забезпечує йому емоційну стійкість і самоконтроль поведінки [23].

У диференціальній психології соціабельність як одна з властивостей темпераменту (поряд з емоційністю та активністю) виділена в концепції темпераменту А. Басс і Р. Пломін [38] та в типології темпераменту Д. Кагана (поряд із боязливістю та агресивністю) [21]. Соціабельність в цих концепціях відображає прагнення людини до соціального заохочення, до взаємодії з іншими людьми, бажання перебувати серед людей, відкритість світу та високу здатність до адаптації.

Зміст терміну «соціабельність», близького до конструкту «зовнішнє Я», використовується в сучасній психології переважно на основі опитувальника 16PF Р. Кеттела, який вважав схильність до соціабельності динамічною ознакою товарищескості (комунікабельності). Йдеться, зокрема, про фактор Q2 «нонконформізм – соціабельність» [39]. Похідна від фактору Q2 соціабельність інтерпретується як умова психологічного здоров'я людини [29], як рівень соціалізації, пов'язаний з інтуїтивністю особистості [18], як чинник позитивних міжособистісних стосунків у малих групах [6; 12], як функціональна основа соціальної активності [23] тощо. Тож уявлення про сутність соціабельності значно варіюють у різних галузях психології, однак більшість з ознак цього явища кореспондує за змістом з конструктом «зовнішнє Я».

«Зовнішнє Я» як підструктура Я та прояв соціальної самосвідомості

Одними з перших у психології з'явилися імпліцитні уявлення про «зовнішнє Я» як компонент Я-концепції (самосвідомості). Йдеться про розмежування передусім індивідуальної та соціальної самосвідомості, які імпліцитно представлені у багатьох психологічних концепціях.

У структурі особистості У. Джеймса серед трьох класів елементів (фізичне «Я», соціальне «Я» і духовне «Я») цей конструкт певною мірою конвергує зі структурою соціального «Я», яку становлять ролі, норми і прагнення людини до участі в житті суспільства [31]. У теорії К. Юнга [33] цей конструкт може бути співвіднесений з «Персоною», тобто з тим, що людина пред'являє іншим. Це соціальна характеристика самосвідомості, тобто маски та соціальні ролі людини, які бачать навколишні. Мета «Персона» – справити відповідне враження на оточення, приховуючи свою справжню сутність. Персона є продуктом соціалізації, її основна функція – соціальна адаптація [19].

У західній моделі мотивації подібний конструкт описаний як *зовнішня самоконцепція Я* (Self-concept External) – бажання бути прийнятим іншими індивідами або референтною групою. Ця мотивація має зовнішні джерела: індивід орієнтований перш за все на інших, шукаючи в них підтвердження своїх рис, компетентності і цінностей мотивації [48]. Подібний конструкт як аспект Я-концепції (поряд із фізичним та диференціовальним образами Я) В. В. Столін назвав соціальною ідентичністю. Ця підструктура Я пов'язана з потребою людини в належності до спільності і зумовлена прагненням бути в цій спільності [28].

В термінах В. А. Петровського йдеться про феноменологію «Я в собі і для себе» (індивідуальна самосвідомість як усвідомлення власних думок і почуттів) і «Я в іншому і для іншого» (соціальна самосвідомість). У цьому розмежуванні індивідуальної і соціальної самосвідомості, «зовнішнє Я» кореспондує з проявами другої, яка базується на усвідомленні, передусім, очікувань, думок і почуттів навколишніх [20]. Подібне розмежування проводиться в роботі [43], в якій відрізняється розуміння *своїх почуттів* від усвідомлення мотивів і бажань *інших людей* і власної здатності впливати на інших.

У західній психології [42] розрізняють зовнішню (суспільну) (*public self-consciousness*) та внутрішню (індивідуальну) (*private self-consciousness*) самосвідомість. В першому випадку робиться акцент на реакції інших на себе, а в другому – акцент на власній самості. Перша змістовно пов'язана з концепцією Дж. Г. Мід, який вважав, що усвідомлення себе виникає, коли людина усвідомлює іншу точку зору і може розглядати себе як соціальний об'єкт; друга подібна до юнгіанської концепції інтроверсії [42, с. 525]. Отже, сутність зовнішньої (суспільної, публічної) самосвідомості – це «Я» як соціальний об'єкт.

Соціабельність як феномен ідентифікації та потреба «бути як інші»

Вираженням феномену «бути як інші» виступає феномен ідентифікації, вперше описаний у працях З. Фрейда [30] і детально досліджений психоаналітиками, біхевіористами та когнітивно-орієнтованими дослідниками. Зміст емпіричного конструкта «зовнішнє Я» демонструє ускладнення в задоволенні потреби «бути». Це такий різновид взаємодії з іншим (іншими), який, за Н. І. Сарджвеладзе, ґрунтується на прагненні «бути як інші» (на відміну від таких форм взаємодії, як бути з іншими та «бути для інших» як основи альтруїстичної поведінки). Прагнення «бути як інші» Н. І. Сарджвеладзе інтерпретує як феномен деіндивідуації. В акцентованому вигляді це може бути свідченням фрустрації базальної життєво важливої задачі «бути самим собою серед інших» [27].

До речі, філософ Г. І. Гурджієв також описує бажання «бути як інші» через здатність до ідентифікації, до ототожнення себе з тим, що відбувається, спрямованість процесів уваги й усвідомлення виключно назовні [7]. На його думку, різновидом ідентифікації є «запобігливість» (англ. – *conspidering*) – самоототожнення з очікуваннями інших людей. Вона виявляє себе в постійному відчутті дефіциту, нестачі уваги і прихильності інших людей, в постійному прагненні заповнити цей дефіцит ідентифікацією з очікуваннями інших.

«Зовнішнє Я» як прагнення до любові та мотивація афіліації

Конструкт «зовнішнє Я» за окремими ознаками наближений за змістом до проявів соціальної мотивації: потреби в афіліації [50; 51], потреби у любові, прив'язаності, належності [16], потреби у стосунках [35]. К. Хорні описує подібне явище як стратегію (особистісну орієнтацію) задоволення прагнення «руху до людей». Єдиною метою людей з такою орієнтацією є любов, а всі інші цілі підпорядковані бажанню заслужити цю любов [31].

Деякі автори [2; 17] припускають, що бажання заслужити схвалення оточення, загострена чутливість людини до того враження, яке вона справляє на оточення, страх осуду складають значну частину тих мотивів, які спонукають людину діяти відповідно до наявних у суспільстві норм. В акцентованому вигляді така людина чуйно налаштована на те, як до неї ставляться, боїться загрози критики тощо.

Вочевидь, конструкт «зовнішнє Я» тісно кореспондує з мотивами афіліації, зокрема такими, як страх бути відкинутим і надія на афіліацію. Д. Макклелланд вважав, що потреба в афіліації є несвідомим прагненням до тісних зв'язків і дружніх взаємин з іншими людьми. Люди з вираженою потребою в афіліації вважають за краще працювати в групах, схильні до співпраці, але не до змагальності [14]. Соціабельність як афіліативна тенденція виявляється в прагненні людини належати до певної групи, приймати її цінності і слідувати їм, займати власне місце в структурі групи.

Конструкт «зовнішнє Я» також включає риси описаної М. В. Рагуліною особистості з просоціальною установкою [24]. Основним ресурсом соціалізації цієї особистості є зовнішня підтримка, яка проявляється в нездатності самостійно виділяти й отримувати ресурси зовнішнього середовища, сильних афіліативних тенденціях, нездатності якісно організувати процес взаємодії, оскільки механізм рефлексії працює на відстеження своєї поведінки в ситуації оцінки її всіма іншими учасниками взаємодії.

«Зовнішнє Я» пов'язане з прагненням людини виправдати очікування інших, демонструючи при цьому високий рівень соціальної бажаності. Остання тут виступає як ступінь зацікавленості людини виглядати «хорошою» в очах оточення, заслужити схвалення і виправдати очікування.

«Зовнішнє Я» як диспозиційна основа нормативної поведінки

Вочевидь, «зовнішнє Я» як риса особистості забезпечує її пристосування до наявних суспільних відносин, норм, взірців, традицій суспільства. Так, серед компонентів структури особистості, запропонованої Дж. Мід («Я», «нормативне Я», «самість»), конструктор «зовнішнє Я» відповідає характеристикам «нормативного Я» – внутрішнього соціального контролю, який базується на врахуванні очікувань значущих людей. «Ме» (за Дж. Мід) – це прямий результат інтеріоризації соціальних ролей та очікувань [31]. Цей конструкт також близький за феноменологією описаним у західній психології соціальним джерелам активності – соціально-моральній включеності [41], зовнішній міжособистісній мотивації [40; 52], наслідуванню груповим атитюдам [36].

У контексті підліткового віку найбільш близьким до змісту «зовнішнього Я» є поняття нормативного Я, зокрема такий його компонент, як уявлення підлітка про те, чого від нього очікують різні категорії навколишніх людей і спільнот. Генезис нормативного Я, на думку І. С. Булах, пов'язаний із засвоєнням соціальної норми, яка існує у формі традицій, правил, цінностей, моди, заборон і дозволів [4]. Аналіз сучасних концепцій самоконтролю доводить, що недоліки самоконтролю є, по суті, нормативними збоями [45], які опосередковано пов'язані з дисфункціями соціальної самосвідомості і «зовнішнього Я» як її компонента.

Отже, є підстави вважати, що «зовнішнє Я» є диспозиційною основою нормативної поведінки, оскільки воно пов'язане з високою орієнтацією на загальноприйнятні норми і правила соціальної поведінки.

«Зовнішнє Я» як диспозиційна основа конформної поведінки

Теоретична валідизація конструкта «зовнішнє Я» може також спиратися на симптомокомплекс рис особистості, пов'язаних із конформною поведінкою.

Як зазначалося, серед базових рис особистості Р. Кеттел виділяє «нонконформізм – соціабельність (конформізм)» (фактор Q2). Характеристики низького значення фактору Q2 близькі до змісту конструкта «зовнішнє Я»: залежність від думки і вимог групи, прагнення працювати й ухвалювати рішення разом з іншими людьми, низька самостійність, орієнтація на соціальне схвалення. У теоріях розвитку змістовно аналогічний конструкт часто визначають як конформна поведінка [49].

Цей аспект «зовнішнього Я» конкретизує типологія соціальної поведінки, запропонована К. Левіним, зокрема виділення на протигагу вольової так званої польової поведінки (яку в сучасній літературі називають конформною) [10]. Індивіди з розвиненими вольовими якостями здатні «встати над полем» і виконувати опосередковані дії, а індивіди зі слабкою волею підкоряються зовнішньому тиску і не здатні здійснювати самостійні вчинки.

У моделі соціального впливу у малій групі Г. Келмена [47] описано три якісно різних рівні конформної поведінки: підпорядкування, ідентифікація й інтерналізація. «Зовнішнє Я» пов'язане найбільше, на нашу думку, з третьою стадією конформізму – свідомим визнанням групових норм, правил і цінностей та слідування їм. Абсолютна відмова від власних принципів і прийняття групових норм і цінностей як усередині, так і в зовнішніх діях є повним конформізмом [26], пов'язаним, імовірно, з високим рівнем розвитку «зовнішнього Я». Є підстави вважати, що в такому випадку людина нівелюється, втрачає свою автономність, її характерними рисами стають типовість, стандартність поведінки, конформізм і відданість групі.

«Зовнішнє Я» як чинник психологічної залежності від навколишніх

«Зовнішнє Я» кореспондує не тільки з фактором Q2 опитувальника Р. Кеттела, але і з фактором другого порядку F4 «залежність – незалежність» (у якому фактор Q2 є центральним). За високих показників йдеться про залежну від групи, пасивну особистість, яка потребує підтримки інших і орієнтує свою поведінку в напрямку людей, які надають цю підтримку.

Деякі з виділених західними психологами компонентів психологічної залежності також кореспондують з конструктом «зовнішнє Я»: 1) мотиваційний (виражена потреба в підтримці та керівництві з боку інших; 2) поведінковий (пошук підтримки, схвалення, заспокоєння поряд із тенденцією поступатися іншим у міжособистісній взаємодії [37].

Базуючись на дослідженні О. П. Макушиної, є підстави припускати, що високий рівень розвитку «зовнішнього Я» в підлітковому віці провокує конфлікт вибору між не-свідомим бажанням збереження залежності, яка забезпечує відчуття захищеності та впевненості, і новими потребами та перевагами, які пов'язані з незалежністю, що виявляється у складній, суперечливій поведінці підлітка. Високий рівень соціабельності може бути причиною нездатності підлітка розв'язати цей конфлікт [15].

Отже, виражене вище норми «зовнішнє Я» може провокувати появу психологічної залежності – особливої форми міжособистісних взаємин, в основі якої лежить сильне прагнення до емоційної близькості, підтримки та захисту з боку значущої людини та знижена здатність до самостійної поведінки [44].

«Зовнішнє Я» як механізм регуляції поведінки та життєдіяльності

Можливою є також інтерпретація «зовнішнього Я» як механізму регуляції поведінки та життєдіяльності людини. Наприклад, у концепції Г. С. Пригіна [22] конструкт «зовнішнє Я», на нашу думку, є основою «залежного» типу особистісної регуляції поведінки, який спирається на «зовнішню стимуляцію», на зовнішні умови і вимоги. Ефективність регуляції діяльності тут оцінюється передусім соціальними (а не індивідуальними) нормативами. У своїх *крайніх проявах* суб'єкт з таким типом регуляції виявляється практично повністю залежним від зовнішніх обставин.

Згідно з концепцією М. М. Ярушкіна [34] конструкт «зовнішнє Я» кореспондує з поняттям саморегуляції соціальної поведінки (на відміну від самоорганізації соціальної поведінки). Це системна характеристика, що відбиває здатність особистості до стійкого функціонування у різних соціальних системах, яка проявляється у свідомій регуляції особистістю своєї поведінки у відповідності з ціннісно-нормативною системою *соціуму*. Протилежністю є поняття «самоорганізація соціальної поведінки» – свідомо регуляція особистістю своєї поведінки у відповідності з *власною* ціннісно-нормативною системою.

Д. Рісмен [25] описав прояви «зовнішнього Я» у двох типах «зовнішньо-орієнтованого» соціального характеру: «орієнтований-на-іншого» та «орієнтований-на-традицію», які характеризуються високою мірою конформності, дотриманням традицій і підпорядкуванням владним структурам. Д. Рісмен називав таких людей «орієнтованими ззовні» на відміну від «орієнтованих зсередини». Мотивація поведінки в «орієнтованої-на-традицію» людини – це страх ганьби у разі невідповідності прийнятим у суспільстві нормам, виконання яких від нього чекають. «Орієнтована-на-іншого» людина залежна у своїй поведінці виключно від інших людей та схильна до конформізму. Є підстави вважати, що «зовнішнє Я» є механізмом регуляції поведінки передусім «зовнішньо-орієнтованого» характеру (за Д. Рісменом), який постійно зважає на соціальний контроль, що забезпечує корекцію поведінки згідно з очікуваннями навколишніх.

У типології В. М. Дружиніна конструкт «зовнішнє Я» подібний до життєвого сценарію «життя за правилами», для якого характерна висока нормативна регламентація життєдіяльності особистості [9]. Згідно з мультирегулярною моделлю особистості Д. О. Леонтьєва в цьому життєвому шляху переважає рівень психічної регуляції, детермінований логікою *соціальної нормативності*, яка може бути успішною (хоча б іззовні) в традиційному суспільстві, в якому адаптації сприяє засвоєння і наслідування загально-прийнятих правил [13]. Отже, феноменологія конструкту «зовнішнє Я» має мотиваційний компонент і може розглядатися як механізм регуляції поведінки та життєдіяльності.

Висновки

Теоретичний аналіз дозволив виокремити декілька імпліцитних та експліцитних ліній розробки конструкту «зовнішнє Я» як психологічного феномену, «відкритого» емпіричним шляхом: диспозиційну, соціально-поведінкову та вікової генези. Вони презент-

тують різні аспекти однієї проблеми, пов'язаної з наявністю «зовнішнього» фокусу уваги підлітка (юнака), яка зосереджена на ставленні інших до нього як соціального об'єкта, а не на власній самості.

Як показали результати дослідження, конструкт «зовнішнє Я» найбільш близький до явища соціабельності як особистісної характеристики. Але імпліцитно він має безліч точок перетину з іншими феноменами психології, які дотичні до його сутності. Так, він може бути розглянутий як підструктура Я та прояв соціальної самосвідомості, як феномен ідентифікації та прояв потреби «бути як інші», як ціннісно-мотиваційна складова прагнення до любові, мотивації афіліації, глибинного страху осуду та бажання заслужити схвалення оточення, як складова нормативної, конформної поведінки, яка сприяє процесу засвоєння моральних норм, як мотиваційний регулятор діяльності та життєдіяльності особистості тощо.

Теоретична валідація показала, що конструкт «зовнішнє Я», з одного боку, є індивідуально-психологічною диспозицією, симптомокомплексом рис особистості. З іншого боку, цей конструкт має поведінкову складову – власне соціабельну поведінку, яку ми попередньо визначаємо як здатність особистості узгоджувати та коректувати соціальну активність у відповідності з очікуваннями оточення, групи, соціальними нормами та вимогами.

Як індивідуально-психологічна диспозиція «зовнішнє Я» є кластером взаємопов'язаних характеристик (когнітивних, регулятивних, поведінкових тощо), які відіграють важливу роль у процесі соціально-психологічної адаптації особистості. До її структури можна віднести такі особистісні якості, як-от: потреба у спілкуванні, мотивація соціального схвалення, мотиви афіліації, орієнтація на інших, прагнення підлітка (юнака) до соціального прийняття, визнання та схвалення іншими людьми, прагнення відповідати нормативним вимогам та очікуванням навколишніх, бути соціально бажаним, орієнтація на думку навколишніх, конформність, схильність до уникнення конфліктних ситуацій, міжособистісна чутливість (наприклад, чутливість до відторгнення і до того враження, яке він здійснює на оточення), страх критики, ізоляції та осуду, соціальна тривога, налаштованість на те, як до нього ставляться, прагнення належати до певної групи, приймати її цінності і наслідувати їх, прагнення до тісних зв'язків і дружніх взаємин з іншими людьми, потреба в увазі, схильність до психологічної залежності від оточення.

Водночас «зовнішнє Я» як індивідуально-психологічний конструкт є диспозиційною основою соціабельної поведінки. Його поведінкова складова (власне соціабельна поведінка) є опосередкованим показником соціоцентричних тенденцій розвитку (на протигагу егоцентричним як орієнтації на власні цінності та сенси). Вона є проявом прагнення людини виправдати очікування інших, демонструючи при цьому конформну, нормативну, колективістичну поведінку. Соціабельна поведінка забезпечує орієнтацію людини на значущих інших, що у свою чергу сприяє і прийняттю цих інших і орієнтує їх на співпрацю з нею. Це забезпечує високу оцінку людиною своєї здатності адаптуватися до мінливих соціальних ситуацій.

Отже, конструкт «зовнішнє Я» є складноструктурованим явищем, його прояви концентруються на особистісній («зовнішнє Я» як диспозиція) та поведінковій (соціабельна поведінка людини як соціальної істоти) складових. Результати емпіричного дослідження та теоретичний аналіз показали, що за ним стоїть цілком реальна феноменологія розвитку в період дорослішання (12-20 років). Він не є артефактом і може бути інтерпретований як вікова та соціально-психологічна характеристика прояву соціального в особистості у період підліткового та юнацького віку. Як позивна конотація «зовнішнє Я» є чинником ефективної соціалізації, соціальної адаптації, інтеграції у групу, трансформації нормативного у моральні переконання, як негативна – вона може стати джерелом особистісних проблем, соціальної дезадаптації та гальмом розвитку особистості в період дорослішання.

Спроба теоретичної валідації феномену, який стоїть за конструктом «зовнішне Я», показала суттєві прогалини у розумінні цього явища, що зумовлює необхідність подальшого визначення його сутності та валідної системи емпіричних показників, необхідних для його психологічної діагностики, профілактики та корекції.

1. Адлер, А. (1993) *Практика и теория индивидуальной психологии*. М. : Прагма.
2. Артемова, О. Ю. (1987) *Личность и социальные нормы в ранне-первобытной общине*. М.: Наука.
3. Венар, Ч., Кериг, П. (2004) *Психопатология развития детского и подросткового возраста* / Под науч. ред. А. Алексеева. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК.
4. Булах, І. С. (2003) *Психологія особистісного зростання підлітка*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.
5. Бурганова, Л. А., Савкина, Е. Г. (2019). *Элтон Мэйо: теоретик и практик управления*. М. : ИНФРА-М.
6. Виноходова, А. Г. (1997). *Межличностное восприятие в изолированной малой группе: автореф. дисс... канд. псих. наук*. Москва.
7. Гурджиев, Г. И. (2014). *Жизнь реальна только тогда, когда Я есть*. М.: Изд-во «Энигма».
8. Дембійський, С. С. (2010). Теоретична валідація на різних рівнях соціологічного дослідження. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 152-178.
9. Дружинин, В. Н. (2011) *Варианты жизни. Очерки экзистенциальной психологии*. СПб. : Питер.
10. Зейгарник, Б. В. (1981). *Теория личности Курта Левина*. М. : Изд-во МГУ.
11. Карпов, А. В. (2005). *Психология менеджмента*. М.: Гардарики.
12. Качурина, О. О. (2014). *Этнопсихологические особенности общительности латиноамериканских и российских студентов: автореф. дисс... канд. псих. наук*. М.
13. Леонтьев, Д. А. (2007). *Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности*. 3-е изд., доп. М. : Смысл.
14. Макклелланд, Д. (2007). *Мотивация человека*. СПб.: Питер.
15. Макушина, О. П. (2002). Причины психологической зависимости от родителей в подростковом возрасте. *Вопросы психологии*, 5, 135-143.
16. Маслоу, А. (2016). *Мотивация и личность*. СПб.: Питер.
17. Мухина, В. С. (2015). *Возрастная психология: Феноменология развития*. М.: Издательский центр «Академия».
18. Науменко, Е. А. (2001). *Интуитивность как психологическое свойство личности: автореф. дисс... д-ра. псих. наук*. Санкт-Петербург.
19. Орлов, А. Б. (2002). *Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики*. М. : Академия.
20. Петровский, В. А. (1996). *Личность в психологии*. Ростов н/Д.: Феникс.
21. Практикум по психодиагностике. Психодиагностические материалы (1988) / Под ред. А. А. Бодалева, И. М. Карлинской. М. : Изд-во МГУ.
22. Прыгин, Г. С. (2005). *Индивидуально-типологические особенности субъектной саморегуляции*. Ижевск – Набережные Челны : Изд-во Института управления.
23. Пучкова, Ю. О. (2006). *Характеристики личности подростков-делинквентов: автореф. дисс. ... канд. псих. наук*. Москва.
24. Рагулина, М. В. (2007). *Аутентичность как психологический ресурс самоорганизации личности: автореф. дисс... канд. психол. наук*. Хабаровск.
25. Рисмен, Д. (1993). Некоторые типы характера и общество. *Социологические исследования*, 3, 121-129.
26. Робер, М. А., Тильман, Ф. (1986). *Психология индивида и группы*. М.: Прогресс.
27. Сарджвеладзе, Н. И. (1989). *Личность и ее взаимодействие с социальной средой*. Тбилиси: Мецниереба.
28. Столин, В. В. (1983). *Самосознание личности*. М.: Издательство Московского Университета
29. Сысоева, С. А. (2009). *Психолого-акмеологическая модель развития психологического здоровья педагога общеобразовательной школы: автореф. дисс... канд. психол. наук*. Москва.
30. Фрейд, З. (1991). *Я и Оно: Труды разных лет*. Тбилиси: Мерани, 1991.
31. Холл, К. С., Линдсей, Г. (1999). *Теории личности*. Москва.
32. Шамне, А. В. (2015). *Теорія та практика психосоціального розвитку у підлітково-юнацькому віці*. Київ : ТОВ ВВП «Інтерсервіс».
33. Юнг, К. Г. (1995). *Конфликты детской души*. Москва : Канон.
34. Ярушкин, Н. Н. (1998). *Саморегуляция и самоорганизация социального поведения личности : автореф. дис... д-ра психол. наук; Санкт-Петербург*.
35. Alderfer, C. P. (1969). An empirical test of a new theory of human needs. *Organizational Behavior & Human Performance*, 4 (2), 142-175.
36. Barnard, C. I. (1938). *The functions of the executive*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
37. Bornstein, R. F. (1993). *The dependent personality*. N.Y. : Guilford Press.

38. Buss, A. R., Poley, W. (1976). *Individual differences: traits and factors*. New York, Gardner Press.
39. Cattell, R. B., Eber, H. W. & Tatsuoka, M. M. (1970). *Handbook of the sixteen personality factor test*. Illinois.
40. Deci, E. L. (1975). *Intrinsic motivation*. New York, NY, US: Plenum Press. <http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4613-4446-9>.
41. Etzioni, A. (1961). *A Comparative Analysis of Complex Organizations*. Free Press of Glencoe, New York.
42. Fenigstein, A., Scheier, M. F. & Buss, A. H. (1975). Public and private self-consciousness: Assessment and theory. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 522–527. [http:// dx.doi.org/10.1037/h0076760](http://dx.doi.org/10.1037/h0076760).
43. Gardner, H. (1993). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences* (10 th anniversary ed.). New York, NY: Basic Books.
44. Gilbert, P., Allan, S. & Trent, D.R. (1995) Involuntary subordination or dependency as key dimentionions of depressive vulnerability? *J.Clin. Psychol.* V. 51 (Nov), 6, 740-752.
45. Horstkötter, D. (2014) Self-control and normativity: Theories in social psychology revisited. *Theory & Psychology*, 25 (1), 25-44. <https://doi.org/10.1177/0959354314561487>.
46. Kahneman, D., Diener, E. & Schwarz, N. (eds.) (1999). *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. New York : Russell Sage Foundation.
47. Kelman, H. (1958). Compliance, identification, and internalization: Three processes of attitude change. *Journal of Conflict Resolution*. Vol. II, 1, 51-60.
48. Leonard, N. H., Beauvais, L. L. & Scholl, R. W. (1984). *Work Motivation: The Incorporation of Self-Concept-Based Processes*. Human Relations.
49. Loevinger, J. (1976). *Ego development: Conceptions and theories*. San Francisco, CA : Jossy-Bass.
50. McClelland, D.C. (1961). *The achieving society*. Prenticeton, NJ : D. Van Nostrand Co.
51. Murray, E. J. (1964). *Motivation and Emotion. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall*.
52. Staw, B.M. (1976). *Intrinsic and extrinsic motivation*. Morristown, NJ: NJ: Silver Burdett.

REFERENCES

- Adler, A. (1993). *Praktika i teorija individual'noj psihologii* [Practice and theory of individual psychology]. M.: Pragma. (rus.)
- Artemova, O. Ju. (1987). *Lichnost' i social'nye normy v ranne-pervobytnoj obshhine* [Personality and social norms in an early primitive community]. M.: Nauka. (rus.)
- Venar, Ch., Kerig, P. (2004). *Psihopatologija razvitiya detskogo i i podrostkovogo vozrasta* [Psychopathology of the development of childhood and adolescence] / Pod nauch. red. A. Alekseeva. SPb.: PrajmevROZNAK. (rus.)
- Bulah, I. S. (2003). *Psychologija osobystisnogo zrostannja pidlitka* [Teenager's personal growth]. Kyiv: NPU imeni M. P. Dragomanova. (ukr.)
- Burganova, L.A., Savkina, E.G. (2019). *Jelton Mjejo: teoretik i praktik upravlenija* [Elton Mayo: Theorist and Management Practitioner]. M.: INFRA-M (rus.)
- Vinohodova, A. G. (1997). *Mezhlichnostnoe vosprijatie v izolirovannoj maloj gruppe* [Interpersonal perception in an isolated small group]: avtoref. diss... kand. psih. nauk. Moskva. (rus.)
- Gurdzhiev, G. I. (2014). *Zhizn' real'na tol'ko togda, kogda Ja est'* [Life is real only when I exist]. M.: Izd-vo «Jenigma». (rus.)
- Dembic'kyj, S. S. (2010). *Teoretychna validyacija na riznyh rivnjah sociologichnogo doslidzhennja* [Theoretical validation at different levels of sociological research]. *Sociologija: teorija, metody, marketyng* [Sociology: theory, methods, marketing], 4, 152-178. (ukr.)
- Druzhinin, V. N. (2011). *Varianty zhizni. Oчерki jekzistencial'noj psihologii* [Life options. Essays on existential psychology]. SPb.: Piter (rus.)
- Zeigarnik, B. V. (1981). *Teorija lichnosti Kurta Levina* [Kurt Levine's personality theory]. M.: Izd-vo MGU.
- Karpov, A. V. (2005). *Psychologija menedzhmenta* [Management psychology]. M.: Gardariki. (rus.)
- Kachurina, O. O. (2014). *Jetnopsihologicheskie osobennosti obshhitel'nosti latinoamerikanskih i rossijskih studentov* [Ethnopsychological features of sociability of Latin American and Russian students]: avtoref. diss... kand. psih. nauk. M. (rus.)
- Leont'ev, D. A. (2007). *Psychologija smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti* [Psychology of meaning: nature, structure and dynamics of semantic reality]. 3-e izd., dop. M. : Smysl. (rus.)
- Maklelland, D. (2007). *Motivacija cheloveka* [Human motivation]. SPb.: Piter. (rus.)
- Makushina, O. P. (2002). *Prichiny psihologicheskoy zavisimosti ot roditelej v podrostkovom vozraste* [Reasons for psychological dependence on parents in adolescence]. *Voprosy psihologii* [Psychology Issues], 5, 135-143. (rus.)
- Maslou, A. (2016). *Motivacija i lichnost'* [Motivation and personality]. Spb. : Piter. (rus.)
- Muhina, V. S. (2015). *Vozrastnaja psihologija: Fenomenologija razvitiya* [Age Psychology: Phenomenology of Development]. M.: Izdatel'skij centr «Akademija». (rus.)

18. Naumenko, E. A. (2001). Intuitivnost' kak psihologicheskoe svojstvo lichnosti [Intuitiveness as a psychological property of personality]: avtoref. diss... d-ra. psih. nauk. Sankt-Peterburg. (rus.).
19. Orlov, A. B. (2002). *Psihologija lichnosti i sushhnosti cheloveka: Paradigmy, proekcii, praktiki* [Psychology of the personality and essence of man: Paradigms, projections, practices]. M.: Akademija. (rus.).
20. Petrovskij, V. A. (1996). *Lichnost' v psihologii* [Personality in Psychology]. Rostov n/D.: Feniks. (rus.).
21. *Praktikum po psihodiagnostike. Psihodiagnosticheskie materialy* [Workshop on psychodiagnosics. Psychodiagnostic materials] (1988) / Pod red. A. A. Bodaleva, I. M. Karlinskoj. M.: Izd-vo MGU. (rus.).
22. Prygin, G. S. (2005). *Individual'no-tipologicheskie osobennosti sub'ektnoj samoreguljacji* [Individually – typological features of subjective self-regulation]. Izhevsk – Naberezhnye Chelny: Izd-vo Instituta upravlenija. (rus.).
23. Puchkova, Ju. O. (2006). Harakteristiki lichnosti podrostkov-delinquentov [Personality Characteristics of Delinquent Adolescents]: avtoref. diss. ... kand. psih. nauk. Moskva. (rus.).
24. Ragulina, M. V. (2007). Autentichnost' kak psihologicheskij resurs samoorganizacii lichnosti [Authenticity as a psychological resource of personal self-organization]: avtoref. diss... kand. psihol. nauk. Habarovsk. (rus.).
25. Rismen, D. (1993). Nekotorye tipy haraktera i obshhestvo [Some Types of Character and Society]. *Sociologicheskie issledovanija* [Sociological studies], 3, 121-129. (rus.).
26. Rober, M. A., Til'man, F. (1986). *Psihologija individa i gruppy* [Psychology of an individual and a group]. M.: Progress. (rus.).
27. Sardzhveladze, N. I. (1989). *Lichnost' i ee vzaimodejstvie s social'noj sredoj* [Personality and its interaction with the social environment]. Tbilisi: Mecniereba. (rus.).
28. Stolin, V. V. (1983). *Samosoznanie lichnosti* [Self-awareness of personality]. M.: Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta. (rus.).
29. Sysoeva, S. A. (2009). Psihologo-akmeologicheskaja model' razvitija psihologicheskogo zdorov'ja pedagoga obshheobrazovatel'noj shkoly [Psychological-acmeological model for the development of psychological health of a teacher in a secondary school]: avtoref. diss... kand. psihol. nauk. Moskva. (rus.).
30. Frejd, Z. (1991). *Ja i Ono: Trudy raznyh let* [Me and It: Works of different years]. Tbilisi: Merani, 1991. (rus.).
31. Holl, K. S., Lindsej, G. (1999). *Teorii lichnosti* [Theories of personality]. Moskva. (rus.).
32. Shamne, A. V. (2015). *Teorija ta praktyka psyhosocial'nogo rozvytku u pidlitkovo-junac'komu vici* [Theory and practice of psychosocial development in adolescence and young age]. Kyiv: TOV VNP «Interservis». (ukr.).
33. Jung, K. G. (1995). *Konflikty detskoj dushi* [Conflicts of the child's soul]. Moskva: Kanon (rus.).
34. Jarushkin, N. N. (1998). Samoreguljacija i samoorganizacija social'nogo povedenija lichnosti [Self-regulation and self-organization of a person's social behavior]: avtoref. dis... d-ra psihol. nauk; Sankt-Peterburg. (rus.).
35. Alderfer, C. P. (1969). An empirical test of a new theory of human needs. *Organizational Behavior & Human Performance*, 4 (2), 142-175.
36. Barnard, C. I. (1938). *The functions of the executive*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
37. Bornstein, R. F. (1993). *The dependent personality*. N.Y.: Guilford Press.
38. Buss, A. R., Poley, W. (1976). *Individual differences: traits and factors*. New York, Gardner Press.
39. Cattell, R. B., Eber, H. W. & Tatsuoka, M. M. (1970). *Handbook of the sixteen personality factor test*. Illinois.
40. Deci, E. L. (1975). *Intrinsic motivation*. New York, NY, US: Plenum Press. <http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4613-4446-9>.
41. Etzioni, A. (1961). *A Comparative Analysis of Complex Organizations*. Free Press of Glencoe, New York.
42. Fenigstein, A., Scheier, M. F. & Buss, A. H. (1975). Public and private self-consciousness: Assessment and theory. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 522-527. [http:// dx.doi.org/10.1037/h0076760](http://dx.doi.org/10.1037/h0076760).
43. Gardner, H. (1993). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences* (10 th anniversary ed.). New York, NY : Basic Books.
44. Gilbert, P., Allan, S. & Trent, D.R. (1995). Involuntary subordination or dependency as key dimention of depressive vulnerability? *J.Clin. Psychol.* V. 51 (Nov), 6, 740-752.
45. Horstkötter, D. (2014). Self-control and normativity: Theories in social psychology revisited. *Theory & Psychology*, 25 (1), 25-44. <https://doi.org/10.1177/0959354314561487>.
46. Kahneman, D., Diener, E. & Schwarz, N. (eds.) (1999) *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. New York : Russell Sage Foundation.
47. Kelman, H. (1958) Compliance, identification, and internalization: Three processes of attitude change. *Journal of Conflict Resolution*. Vol. II, 1, 51-60.
48. Leonard, N.H., Beauvais, L.L. & Scholl, R.W. (1984). *Work Motivation: The Incorporation of Self-Concept-Based Processes*. Human Relations
49. Loevinger, J. (1976). *Ego development: Conceptions and theories*. San Francisco, CA: Jossy-Bass.
50. McClelland, D. C. (1961). *The achieving society*. Prenticeton, NJ : D. Van Nostrand Co.
51. Murray, E. J. (1964). *Motivation and Emotion. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall*.
52. Staw, B. M. (1976). *Intrinsic and extrinsic motivation*. Morristown, NJ: NJ: Silver Burdett.

Anzhelika Shamne

**THE CONSTRUCT «EXTERNAL SELF» AS COMPONENT
OF PUBLIC SELF-CONSCIOUSNESS AND THE DISPOSITIONAL BASIS
OF SOCIABLE BEHAVIOUR: THEORETICAL VALIDATION ATTEMPT**

The article contains an attempt to theoretically validate the empirical construct «external self» obtained as a result of factorization of diagnostic data of teen-age respondents (n = 1457). Several implicit and explicit lines of analysis of the construct «external self» are distinguished: dispositional, socio-behavioural and age-related genesis. The explicit notions of sociability as a characteristic of temperament and personality traits are analyzed. It is shown that the implicit construct of «external self» exists in psychology as a substructure of the Self and a manifestation of public self-consciousness, as a phenomenon of identification and a manifestation of the need to «be like others», as a value-motivational component of the desire for love, the motivation for affiliation, the fear of judgment and the desire to earn the love and approval of others as a component of normative, conformal behaviour, as a motivational regulator of the activity and life of the individual. «External self», on the one hand, is an individual psychological disposition, a symptom complex of personality traits that can be interpreted as the dispositional basis of social behaviour. On the other hand, the «external self» as a construct has a behavioural component – social behaviour itself. It is defined as the ability of the individual to coordinate and adjust social activity in accordance with the expectations of others, groups, social norms and requirements. As an individual psychological disposition, «external self» is a cluster of interconnected personality characteristics (cognitive, regulatory, behavioural), which play an important role in the process of socio-psychological adaptation. The behavioural component of «external self» (sociable behaviour) is an indirect indicator of the sociocentric developmental tendency (as opposed to egocentric one as an orientation toward personal values and meanings). The features of «external self» are considered as a positive and negative connotation of the personality, its potential and risks in the development of personality during the growing up period. It is determined that the construct «external self» is not an artifact and can be interpreted as an age and socio-psychological characteristic of the manifestation of social component in personality during adolescence and youth.

Keywords: *theoretical validation, sociability, «external self», sociable behaviour, conformity, normative behaviour, motivation for affiliation, public self-consciousness, adolescence.*